

ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ ОПИС ДІЯЛЬНОСТІ ДЕТЕКТИВА НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ

PROFESSIOGRAPHIC DESCRIPTION OF THE DETECTIVE OF THE NATIONAL ANTI-CORRUPTION BUREAU OF UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку досліджень у галузі професіографії, зокрема у середовищі професій правоохоронного характеру. Автори звертають увагу на останні вітчизняні професіографічні дослідження. Поряд з наявними дослідженнями з'ясувалося, що професія детектива Національного антикорупційного бюро України до цього часу не досліджувалася ні з професіографічної, ні з психологічної точок зору. У статті запропоновано авторське визначення поняття «професіограма», розглянуті наукові підходи та принципи побудови професіограми. За результатами аналізу соціально-психологічних умов праці та вимог нормативно-правових актів щодо регламентації діяльності детективів, фіксації хронометражу діяльності запропоновано професіограму детектива Національного антикорупційного бюро України. Професіографічний опис діяльності детектива містить розгорнутий перелік характеристик та умов діяльності, основні функціональні обов'язки, санітарно-гігієнічні умови діяльності та безпеки праці, організацію і режим праці, основні види захворювань, сукупність професійно важливих якостей, що висуває професія до фахівця та протипоказань до виконання професійних обов'язків. Протипоказання до виконання професійних обов'язків згруповані та поділені на відповідні підвиди: мотиваційно-ціннісні протипоказання; інтелектуальні протипоказання; комунікативні протипоказання; особисті протипоказання.

Ключові слова: професіограма детектива, Національне антикорупційне бюро України, характеристика діяльності, професійно важливі якості, функціональні обов'язки.

The article analyzes the current state of development of research in the field of professionography, in particular among law enforcement professions. The authors pay attention to the latest domestic professional research. Along with the existing research, it became clear that the profession of detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine has not been studied so far, neither from a professionographical nor from a psychological point of view. The author's definition of the concept of "a professionogram" is offered in the article, scientific approaches and principles of construction of a professionogram are considered. Based on the results of the analysis of social and psychological working conditions and the requirements of normative legal acts on the regulation of detective activities, recording the timing of activities, a professional profile of a detective of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine was proposed. The professionographical description of the detective's activity contains a detailed list of characteristics and conditions of activity, basic functional responsibilities, sanitary and hygienic conditions and occupational safety, organization and mode of work, main types of diseases, a set of professionally important qualities that the profession puts forward professional responsibilities. Contraindications to professional duties are grouped and divided into appropriate subtypes: motivational and value contraindications; intellectual contraindications; communicative contraindications; personal contraindications.

Key words: professionogram of the detective, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, activity profile, professionally important qualities, functional duties.

УДК 159.9.07:340
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.41>

Корсун С.І.

к.психол.н., доцент,
професор кафедри психології
та педагогіки
Університет сучасних знань

Якимишина Л.І.

к.мед.н.,
перший асистент кафедри внутрішньої
медицини
Українська медична стоматологічна
академія

Вступ. Рухаючись назустріч вимогам Міжнародного валютного фонду та Європейської комісії, з метою лібералізації візового режиму України з Європейським Союзом 14 жовтня 2014 року Верховною Радою України було ухвалено Закон «Про Національне антикорупційне бюро України», а надалі сформовано новий державний правоохоронний орган. Уперше в історії нашої країни з'явилася нова професія – детектив. Натепер відсутні наукові дослідження, що стосуються професіографічного опису професії детектива Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ). Як свідчить практика, наявність професіографічного опису діяльності удосконалює процедуру професійного відбору та комплектування підрозділів, сприяє об'єктивному та неупередженому відбору професійно придатних кандидатів на вакантні посади.

Психологічну характеристику професійної діяльності та професіографічний опис різних видів правоохоронних професій досліджували вітчизняні науковці. Зокрема, М.І. Ануфрієв, Ю.Б. Ірхін, М.Н. Курко, Т.В. Нещерет, С.В. Омельченко, В.В. Синявський, О.В. Шаповалов надали професіографічну характеристику основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України та запропонували професіограми основних спеціальностей [1]; С.І. Корсун, В.О. Криволапчук, Т.А. Ткачук досліджували психологію діяльності працівників податкової міліції та запропонували професіограми слідчого та оперуповноваженого податкової міліції [2; 3]; В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, Т.В. Нещерет, О.В. Шаповалов здійснили професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України [4]; Г.О. Юхновець, Л.І. Казміренко, В.Г. Андросюк,

Д.О. Александров, досліджуючи психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників ОВС, запропонували методику професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в органи внутрішніх справ України [5; 6]; Я.В. Костенко описав професіограму працівника ювенальної превенції [7]; В.І. Барко, В.В. Барко досліджували питання розробки професіограми дільничного офіцера Національної поліції України [8]; В.П. Остапович досліджував професіограму керівника підрозділу дільничних офіцерів Національної поліції [9].

Крім вітчизняних науковців, дослідження у цьому напрямі проводили і закордонні вчені, зокрема N.P. Podsakoff, S.W. Whiting, P.M. Podsakoff, P. Mishra, котрі досліджували вплив громадської організації на рішення щодо відбору кандидата під час співбесіди [10]; M.A. Campion, J.L. Outtz, S. Zedeck, F.L. Schmidt, J.F. Kehoe, K.R. Murphy, R.M. Guion, під прицілом дослідження у котрих – десять ключових питань щодо складання балів у процесі підбору персоналу [11].

Отже, ціла низка досліджень не відповідають на питання щодо професіографічного опису діяльності детектива НАБУ, не описують професіограму та психограму такої професії. Ми маємо намір запропонувати цю прогалину та, використовуючи наявні розробки та власні дослідження, запропонувати професіографічний опис діяльності детектива НАБУ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження діяльності детективів НАБУ доцільно розпочати з аналізу соціально-психологічних умов праці та вимог нормативно-правових актів щодо регламентації такого виду діяльності. Експертні опитування дали змогу оцінити умови професійної діяльності детективів, сукупність професійно значимих якостей, які висуваються професією до працівника. Професіограма, як відомо, – це документ, у якому надано систематизовану комплексну інформацію про індивідуально-психологічні, соціальні та психофізіологічні властивості і якості особистості, які є необхідними та достатніми для успішного оволодіння професійною діяльністю та удосконалення у ній [2, с. 5]. Під час побудови професіограми детектива НАБУ важливим є дотриманням таких принципів: специфічність; коректність; поетапність; цілеспрямованість; практичність; селективність; багатовимірність(комплексність);динамічність;системність; ідентичність методичних прийомів та програм; використання якісно-кількісних методів.

Виходячи із наявних соціально-психологічних умов та психологічних характеристик діяльності детектива НАБУ, враховуючи принципи складання професіограми, нами побудовано професіограму детектива. Складовим

елементом професіограми виступає психограма, яка є результатом психологічного аналізу змісту трудової діяльності детектива НАБУ та характеризується сукупністю професійно важливих психологічних та психофізіологічних якостей, що притаманні цій професійній діяльності.

Загальна характеристика професії.

Детектив Національного антикорупційного бюро України є працівником державного правоохоронного органу, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Завданням детективів є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції.

Оволодіння професією детектива вимагає відповідної освіти, покликання та задатків, які допоможуть сформуванню цілу низку професійних навичок та умінь. Цей вид діяльності спрямований на безпосередню реалізацію процесуальних норм у ході досудового розслідування кримінальних проваджень.

Особливість діяльності детективів полягає у тому, що вони працюють над кримінальним провадженням у групах, які одночасно ведуть 3–4 справи. Відповідно до законодавства детективи здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії, тобто в особі детектива поєднується слідча функція та оперативно-розшукова функція. Детективи Національного бюро регулярно, але не рідше одного разу на два роки, проходять обов'язкове підвищення кваліфікації.

Особи, які не мають попереднього досвіду роботи в державних органах на посадах, пов'язаних з оперативно-розшуковою діяльністю, проведенням досудового розслідування, після проходження конкурсу на зайняття посади детектива проходять обов'язкове стажування в Національному бюро строком до одного року. Особа може бути звільнена за підсумками стажування, якщо вона не відповідає вимогам щодо детективів Національного бюро.

Детектив НАБУ повинен знати: правові основи, форми та методи оперативно-розшукової діяльності; правові засади кримінального та кримінального процесуального законодавства, основи кваліфікації, тактики та методики досудового розслідування кримінальних правопорушень; тактику розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях; структуру,

завдання та функції державних органів, органів місцевого самоврядування; психологічні особливості та поведінкові реакції типових порушників антикорупційного законодавства; основи інформаційно-аналітичної роботи; основи роботи із засобами зв'язку, спеціальними технічними засобами, спецзасобами та табельною зброєю; нормативно-правове забезпечення міжнародного співробітництва; *мати спеціальні знання* з психології, економічного аналізу, ІТ, управлінського та фінансового обліку та інших вузьких галузей.

Детектив НАБУ повинен *уміти*: установити психологічний контакт з різними категоріями людей; *уміти* налагоджувати ефективну комунікацію з людьми в інтересах виконання поставлених завдань; досконало володіти процесуальними прийомами та тактикою слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; професійно фіксувати слідчі та розшукові дії; досконало володіти технічними та криміналістичними засобами; дотримуватися встановлених порядку і правил щодо нерозголошення відомостей досудового розслідування та службової діяльності; зберігати за будь-яких обставин службову документацію, табельну зброю, засоби зв'язку та спеціальні технічні засоби; протистояти негативному впливу учасників процесу; швидко орієнтуватися в умовах, що змінюються; оцінювати поточну ситуацію об'єктивно, без шаблонів та стереотипів мислення.

Метою професійної діяльності детектива НАБУ є попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Значимість професії детектива НАБУ полягає у втіленні у життя соціально важливої місії – очищення влади від корупції заради побудови та розвитку успішного суспільства та ефективною держави.

Згідно з класифікацією професій за Дж. Л. Голландом, діяльність детектива НАБУ відбувається у соціальному професійному середовищі, що передбачає наявність умінь розбиратись у поведінці людей, вимагає постійного особистого спілкування з ними. Для цього необхідні комунікативні вміння, красномовність та гуманітарні здібності. Поряд з цим частина діяльності детектива протікає в інтелектуальному та конвенційному професійних середовищах, для яких важливими є швидкий інтелектуальний тиск, абстрактне мислення, творчі, аналітичні та логічні здібності, орієнтація на розумову, пошуково-дослідницьку працю. Також детективу необхідні здібності до обробки конкретної рутинної та цифрової інформації.

Основні функціональні обов'язки.

Детектив НАБУ здійснює оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів. Детектив здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводить досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом, вживає заходів щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, здійснює діяльність щодо зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт.

Для виконання своїх обов'язків детектив взаємодіє з державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами, здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро. Також на детективів може бути покладено обов'язок щодо забезпечення особистої безпеки працівників Національного бюро та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних кримінальних правопорушеннях.

Детектив зобов'язаний забезпечувати на умовах конфіденційності та добровільності співпрацю з особами, які повідомляють про корупційні правопорушення. Детектив вживає заходів щодо виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості, надсилає Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі матеріали для вирішення питання про пред'явлення позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, збирає і надсилає Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі матеріали для вирішення питання про пред'явлення позову про визнання недійсними угод у випадках, передбачених законодавством України.

Санітарно-гігієнічні умови діяльності та безпека праці.

Переважаюча частина робочого часу детектива НАБУ відбувається у закритому приміщенні, поряд з цим діяльність може здійснюватися на виїзді, на відкритому повітрі, у приміщеннях, що належать особам публічного та приватного права. Проведення деяких оперативно-розшукових та слідчих чи процесуальних заходів може проводитися як у приміщеннях, так і на відкритому повітрі.

Безпека праці детектива НАБУ складається з особистої та власної безпеки. Особиста безпека – це засоби, шляхи та методи досягнення

безпечної професійної діяльності. Власна безпека охоплює увагою і членів сімей детективів. Охорона та захист близьких родичів детективів від погроз, посягань на життя та недоторканість здійснюється у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків.

Організація і режим праці. Основні види захворювань.

Формально робочий день детектива НАБУ має становити 8 годин, зазвичай з 9:00 до 18:00 із перервою на обід. Однак на практиці під час проведення слідчих чи оперативно-розшукових дій робочий день детектива перетворюється на ненормований, що у сукупності з іншими чинниками зумовлює напруженість праці та підвищений нервово-психічний фон діяльності.

Не виключеними у роботі детектива є ситуації психологічного та збройного протистояння з боку підслідних елементів та їх прихильників. Почастішали спроби тиску, залякування, психологічного впливу на детективів з боку підозрюваних осіб та їх спільників.

За даними професіографічних досліджень, 84% детективів характеризують свою професійну діяльність як важку та дуже напружену.

Серед основних чинників напруженості праці детективів превалюють:

- значні нервово-психічні навантаження;
- сильна емоційна та психологічна напруга;
- відсутність вільного часу;
- відчуття ворожості з боку оточуючих;
- ненормований робочий день.

Протягом робочого дня у детективів спостерігаються симптоми соматичного неблагополуччя, найчастіше такі:

- втома та дратівливість;
- головний біль;
- зниження уваги;
- слабкість.

У 42% опитаних спостерігається порушення сну у вигляді частого прокидання серед ночі, 14% відзначають утруднене засинання. Лише 12% опитаних не мають жодних скарг з цього приводу.

Серед детективів НАБУ найбільш поширеними є хвороби психосоматичного характеру, зокрема:

- хвороби шлунково-кишкового тракту;
- захворювання серцево-судинної системи;
- захворювання нервової системи;
- захворювання бронхів та легень.

Вимоги професії до працівника.

Морально-ділові якості:

- громадянська мужність, інтелектуальна та емоційна зрілість;
- сміливість, чесність та відповідальність за доручену справу;
- високий рівень правової свідомості та соціальної відповідальності;

- принциповість та непримиренність щодо корупціонерів;

- сумлінність, обов'язковість, ретельність, дисциплінованість;

- переважання мотивів соціальної значимості у професійній діяльності;

- розвинута мотивація самоактуалізації;

- виражена мотивація досягнення.

Пізнавальні якості:

- високий рівень інтелектуального розвитку, ерудованість;

- високий рівень аналітичного та системного мислення;

- розвинене індуктивне та дедуктивне мислення;

- швидкість та гнучкість розумових процесів;

- логічність мислення та розвинута інтуїція;

- здатність до аналізу багаторівневої інформації;

- спроможність до аналізу, синтезу та прогнозування результатів;

- спроможність до реконструкції явищ за їх непрямими ознаками;

- завзятість та наполегливість під час вирішення завдань;

- спостережливість та пізнавальна активність;

- уміння розрізняти головне і другорядне;

- розвинута довільна увага;

- відсутність емоційної деструкції;

- критичне ставлення до інформації;

- мовна кмітливість.

Комунікативні якості:

- комунікативна компетентність (емпатія, доброзичливість, самоконтроль, уміння слухати, володіння вербальними та невербальними засобами спілкування);

- уміння справляти необхідне враження, встановлювати та підтримувати контакт;

- здатність розуміти внутрішній світ співрозмовника, його психологічний стан, індивідуальні особливості, мотиви вчинків;

- володіння широким стилем спектрів поведіння у конфліктних ситуаціях;

- здатність виконувати роботу в команді;

- наявність лідерських якостей, уміння ділитися новими знаннями та допомагати колегам у вирішенні складних завдань;

- принциповість та наполегливість у відстоюванні прийнятих рішень;

- почуття гумору.

Особистісні властивості:

- здатність максимально використовувати власні можливості;

- самостійність і незалежність;

- стресостійкість;

- неупередженість та об'єктивність;

- адекватна самооцінка;

- відповідальність та командна робота;

- сміливість та активність;

- самоповага;

- позитивна репутація.

Мотиваційні аспекти діяльності:

- мотиви спілкування, цікавої нешаблонної роботи;
- прагнення до самореалізації та самоактуалізації;
- мотиви суспільної корисності;
- мотиви матеріального добробуту;
- мотиви творчої діяльності.

Вимоги до освітньої та спеціальної підготовки.

Підрозділи детективів залежно від спеціалізації комплектуються фахівцями із вищою освітою. Висуваються вимоги щодо досвіду роботи за фахом не менше двох років та наявності досвіду складання процесуальних документів. Для зарахування на посаду необхідно пройти тестування на знання законодавства, тестування загальних здібностей та психологічне тестування.

За штатним розкладом посади детективів НАБУ є атестованими та комплектуються особами середнього та старшого начальницького складу зі спеціальними званнями.

Особи, які не мають попереднього досвіду роботи в державних органах на посадах, пов'язаних з оперативно-розшуковою діяльністю, проведенням досудового розслідування, після проходження конкурсу на зайняття посади детектива проходять обов'язкове стажування в Національному бюро строком до одного року.

Детектива може бути звільнено з посади за підсумками стажування, якщо він не відповідає вимогам щодо працівників Національного бюро.

Протипоказання до виконання професійних обов'язків.

Мотиваційно-ціннісні протипоказання:

- низький рівень моральності, безчесність, користолюбство;
- безвідповідальність, недобросовісність у роботі;
- недисциплінованість;
- виражена мотивація уникнення невдачі.

Інтелектуальні протипоказання:

- інтелектуальна ригідність;
- знижений інтелект;
- виражена емоційна деструкція;
- низька пізнавальна активність;
- слабка пам'ять;
- нерозвинена увага.

Комунікативні протипоказання:

- виражена інтровертованість;
- емоційна нестійкість;
- властолюбство;
- цинізм;
- надмірна агресивність;
- конформність, риси залежності;
- відсутність емпатійності;
- вразливість;
- когнітивна та афективна ригідність.

Особисті протипоказання:

- нестійка самооцінка;
- відсутність самостійності;
- наявність внутрішніх конфліктів та конфлікту інтересів;
- пасивність;
- песимізм.

Висновки. Таким чином, нам удалося з'ясувати, що детективи НАБУ є представниками порівняно нового державного правоохоронного органу, діяльність якого відбувається у складних соціально-економічних і політичних умовах. Під час побудови професіограми нами розглядалися загальні засади характеристики професії, висвітлено основні функціональні обов'язки, приділено увагу санітарно-гігієнічним умовам діяльності та безпеки праці, вивчено організацію і режим праці, звернуто увагу на основні види захворювань, що характерні для представників такої професії. Також досліджено та узагальнено основні вимоги професії до працівника, вимоги до освітньої та спеціальної підготовки, а також виявлено протипоказання до виконання професійних обов'язків.

Зрозуміло, що наше дослідження – це лише перший крок до вивчення та детального професіографічного опису всіх професій, видів діяльності, притаманних працівникам нового державного правоохоронного органу. Сподіваємося, що подальші дослідження у цій сфері не за горами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ануфрієв М.І., Ірхін Ю.Б., Курко М.Н., Нещерет Т.В., Омельченко С.В., Синявський В.В., Шаповалов О.В. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей) : Довідковий посібник. Київ : МВС України; КІВС, 2013. 80 с.
2. Корсун С.І., Криволапчук В.О. Методика професійно-психологічного відбору працівників до підрозділів податкової міліції : практичний посібник. Ірпінь, 2010. 50 с.
3. Корсун С.І., Ткачук Т.А. Психологія діяльності працівників податкової міліції : монографія. Київ : ЦУЛ, 2013. 194 с.
4. Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Нещерет Т.В., Шаповалов О.В. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України : практичний посібник. Київ : Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП «Друкарня МВС», 2007. 100 с.
5. Александров Д.О., Юхновець Г.О., Казміренко Л.І. та ін. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників ОВС (професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів). Київ, 2002. 107 с.
6. Юхновець Г.О., Казміренко Л.І., Андросюк В.Г., Александров Д.О. Методика професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в органи Внутрішніх справ України. Київ, 2005. 30 с.

7. Костенко Я.В. Професіограма працівника ювенальної превенції. *Право і безпека*. 2017. № 4 (67). С. 187–192.

8. Барко В.І., Барко В.В. Професіограма дільничного офіцера Національної поліції України. *Право і безпека*. 2019. № 1 (72). С. 91–96.

9. Остапович В.П. Професіограма керівника підрозділу дільничних офіцерів. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. 2018. № 9 (19). С. 68–79.

10. Podsakoff N.P., Whiting S.W., Podsakoff P.M., Mishra P. Effects of organizational citizenship behaviors on selection decisions in employment interviews. *Journal of Applied Psychology*. 2011. No. 96(2). Pp. 310–326.

11. Campion M.A., Outtz J.L., Zedeck S., Schmidt F.L., Kehoe J.F., Murphy K.R. Guion R.M. The controversy over score banding in personnel selection: Answers to 10 key questions. *Personnel Psychology*. 2001. No. 54 (1). Pp. 149–185.